

KOVÁCS ISTVÁN

Csány László 1849-es és Bibó István 1956-os helytállása

A magyar nyelv értelmező szótárában a *helytáll* ige első jelentése: „Küzdelemben a helyén maradva, onnan nem tágitva kitart, nem futamodik meg; a támadást bevárja, szembenéz vele és bátran harcol.” Átvitt értelemben: „Híven kitart, hű marad.” E címszó első jelentéséhez a példamondatokat Arany János és Jókai Mór műveiből meríti a szerkesztő. Mivel Arany és Jókai példamondatai méltók előadásom címszereplőihöz, nem az ige főnévi alakját citáltam bevezető mondatként. A *helytállás* magyarázatát ugyanis a következő példamondatok alkotják szerzőjük megjelölése nélkül: „Példás, rendíthetetlen, szilárd, törhetetlen helytállás: a szovjet nép rendíthetetlen helytállása a Nagy Honvédő Háborúban. Helytállásukon megtört a németek támadása. A béke ügye elválaszthatatlan a világ demokratikus összefogásától, helytállásától.”

E fentebbi példamondatok ugyanis, amelyek a *helytállást* magyarázzák, elsősorban annak sistergő bizonyítékai, hogy a Rákosi névvel fémjelzett kommunista önkényuralmi rendszer az 1956-os decemberi sortüzekkel, letartóztatásokkal, statáriális kivégzésekkel helyreállt, s tartott akkor is, amikor az 1959-től kiadott értelmező szótár többedik utánnomása az 1960-as évek közepén napvilágot látott. Hogyne tartott volna, amikor a Kádár örökébe lépő Grósz Károly még 1988-ban is öntudatosan hirdette a gyakorlatilag 1945-ben hatalomra került kommunista rendszer uralmának folyamatosságát, s az akkor felgyorsuló társadalmi-politikai erjedést ugyanolyan jelzőkkel illette, mint az 1956-os forradalmat.

A *helytállás* mindazonáltal azok közé a szavaink, fogalmaink közé tartozik, amelyeket nem lehetett szétmaszatolni, elmállasztani, lejártni, mint például a rokonértelmű *kitartást*, mivel térbe és időbe ágyazottan is áttetszenek egymáson mindazok, akik a *helytállást* egész életük példájával hitelesítették. De hitelesíthették egyetlen jól időzített gesztussal, szóval, mondattal vagy akár beszédes hallgatással is. Hitelesítették akkor is, ha azért halál járt. Mint erre a hóhérszerepet játszó bírót leleplező és ezért agyonvert 1956-os mártír, Szilágyi József helytállása a példa.

Szent Ágoston érzékletesen elemzi az időnek mint emberi találmánynak a tulajdonságjegyeit. Az időtlenség ebben az értelemben nem örökkévalóság. Vagyis sajátos

foglalata az emberi létezésnek. Így az időtlenségben mindenki kortársa lehet a másikának. Igazi kortársakká azonban csak a sorsuk és cselekedeteik morális karátjai által egyenértékű emberek lehetnek. Ebben a vonatkozásban az 1849 tavaszán függetlenné lett Magyarország kormányának közmunka- és közlekedésügyi minisztere, Csány László és az utolsó Nagy Imre-kormány tárca nélküli minisztere, Bibó István szinte magától értetődően – kortársak. Köznapibb módon tudatosíthatja ezt persze az a tény is, hogy 1848/49 forradalma és szabadságharca, valamint 1956 forradalma és szabadságharca jelképrendszerükben, követeléseik tartalmában, résztvevőik, hőseik lelki töltetében, tetteikészségük hevületében, áldozatkészségük megrendítő hasonlóságában és persze cserbenhagyottságukban iker-eseményesori egymásnak...

Csány László Zala megye szülötte, s Deák Ferencnek szinte tőszomszédja, miután 1810-ben, húszéves korában elvégezte a győri jogakadémiát, beállt katonának. Származásán kívül a napóleoni háborúk szelleme is erre a lépésre sarkallhatta. Őt esztendő múlva már mint a Radetzky huszárezred alhadnagya – Széchenyi István társaságában – részt vett a Joachim Murat ellen vívott nápolyi hadjáratban, amelyben meg is sebesült. Három év múlva hátat fordít a katonaságnak, s újabb öt év elteltével bekapcsolódik a közéletbe.

A közvetlen politikai küzdelem színterét közel negyedszázadon át Zala megye jelenti számára. De itt már a kezdet kezdetén mélyvízbe veti magát: felszólal a kormány törvénytelen újoncozása ellen. És végig ott találjuk az ellenzék felkészült, jól érvelő hangadói között. Amikor a kormány az 1840-es években ismét megkísérelte az ellenzéki megyék pacifikálását, a Zala megyébe küldött főispáni helyettes, gróf Festetics Leó kemény, de tisztességes ellenfélre talált Csány Lászlóban. Személyiségének, fellépésének hatása alól maga Festetics gróf se tudta kivonni magát. Emlékiratában így jellemezte Csányt: „A magánéletben teli értelemmel, teli becsületességgel, igazságos, megveszthetetlen bíró a jogi ügyekben, nagyszerű szónok, de politikai nézeteiben tekintetnélküli, rideg, megrendíthetetlenül ragaszkodó saját ellenzéki elveihez, meggyőződéséért életével áll jót... Azt lehet mondani, hogy a legfigyelemreméltóbb jellemek közé tartozott.”

E szavak, jelzők többségével Bibó Istvánt is jellemezhetnénk. Csány szerencsésebb korban született, mint ő. A reformkor legkiemelkedőbb képviselői közé tartozva formálójává vált a – mai szóval – rendszerváltoztató folyamatoknak, amelyek célja a jogegyenlőségen alapuló civil társadalom megeremtése volt. 1843-tól a Zala megyei védegylet legbuzgóbb szervezője, s két évvel később alapítója és választott elnöke a nagykanizsai

Takarékpenztárnak. Ugyanebben az évben önkéntesen részt vállalt a háziadó terheiben, és kész volt országos szinten is adózni. Ezzel a gyakorlatban is demonstrálta a közteherviselés valósággá tehető eszméjét. 1847-ben belépett a „Pesti” és „Nemzeti Körök” egyesüléséből létrejött „Ellenzéki Körbe”. Apránként megérett azokra a feladatokra, amelyek elvégzésével a következő év forradalmi változásai által teremtett első, csak a parlamentnek felelős magyar kormány megbízta.

Az ugyancsak jogi végzettségű Bibó István szellemi felkészülésének, sajátos politikai szerepvállalásának évtizedét, a világgazdasági válság sokkja által gerjesztett harmincas éveket ő maga reformkorszaknak hívja, más értelemben persze, mint az előző század reformkora volt. A vele 1976-ban készített interjúban fejti ki, hogy az 1930-as évek első felében „volt a magyar társadalmi és politikai fejlődésnek egy öntörvényű mozgása és elindulása, ami ha magában marad, akkor – fura hasonlat – valami olyan dolognak kellett volna elindulnia, ami most – (az 1970-es évek derekán – K. I.) – Spanyolországban zajlik. Vagyis: az uralmon lévő félfasiszta, félreakciós oligarchia önbizalma meginog, az oligarchia előregszik. Sorompóba lép egy csomó reformszükséglet, amelyek lassan egyértelműekké, mindenki által elfogadottá, minden, az oligarchia szoros érdekviszonyaiba bele nem ágyazott és bele nem merevedett ember számára magától értetődővé válnak: földreform, a parasztság felemelése, társadalmi változások, a munkásság helyzetének a változása. Közben marad a fennálló hatalom önmagát megőrző ereje, amely szeretne a dolgoknak utánaengedni, de retteg attól, hogy mindez kommunizmussá fajulhat, és ez ment volna folyamatosan az 1930-as évektől, míg ’40-re, ’50-re talán lett volna belőle valami öntörvényű dolog. Ezt keresztezte a hitleri Németországnak a megjelenése a színen.” (Elgondolkodtató az idézett interjúrészlet első fele: mintha a kommunisták 1980-as évek végi hatalomátmentéséről is szólna.)

Ennek következtében – tehetjük mi hozzá – 1940-ben már javában dúlt a II. világháború, amelynek első egy és háromnegyed évében a hitleri Német Birodalom és a sztálini Szovjetunió szövetségesek voltak, s 1950-re a Moszkva legjobb tanítványaként számon tartott Rákosi Mátyásnak és klikkjének sikerült kiépíteni a bolsevik típusú diktatúrát Magyarországon.

Míg Csánynak bő negyedszázad adatott a közvetlen politikai cselekvésre, az ily korszak Bibó számára 1945 elejétől alig másfél év. Ennyi időn át vezette a belügy-minisztérium főtitviselőjeként előbb a közigazgatási, majd törvényelőkészítési osztályt. Ennél nagyobb cselekvési perspektíva bő tíz év múlva nyílt meg előtte azáltal, hogy 1956. november 3-án a Nagy Imre kormány tárca nélküli minisztere lett. Másnap a szovjet

fegyveres beavatkozással szembefordulva egy személyben képviselte az egész kormányt és köztársasági elnöki hivatalát.

Míg Bibónak három nap adatott a Parlament falain belül politizálni sajátos módon és eszközökkel, Csány három hónapon át működhetett miniszterként. A miniszteri esküt 1849. május 13-án vagy 14-én tette le Debrecenben, s azonnal hozzáfogott minisztériuma megszervezésének. Mint a Jelačić bán és császári tábornagy katonai készülődését, horvátországi mozgását 1848 nyarán ellenőrző drávai védvonal megszervezőjének, majd a feldunai hadtest, s később az erdélyi hadsereg kormánybiztosának volt tapasztalata nagyobb embertömegek mozgásában, az élelmiszer- és lőszerszállítás útvonalainak, eszközeinek megszervezésében, de tudta, hogy minisztériuma csak a legkiválóbb szakemberek bevonásával működhet jól. Néhány hét múlva készülöben voltak a Szolnok–Debrecen–Kolozsvár és a Szolnok–Arad vasútvonalak tervei... Miközben Magyarország felé 200 000 fős orosz hadsereg masírozott.

A világtörténelem páratlan szcénája, ahogy a Parlament egyetlen írógépének kattogása elnyomja a szovjet tankok dübörgését százhat évvel később. Egyetlen embernek köszönhetően, aki nem adta föl, kellő időben a helyén maradt; helytállt. A leigázott, de még magát meg nem adó ország parlamentjében fogalmazott írásaival nemcsak a tizenkét nap szabadságától mámoros polgártársainak adott hitet, hanem a nagyhatalmi sunyiságot józan politikai óvatossággént beállító világ lelkiismeretét is felrázta.

„Magaviseletével, egész lényével kivált a magyar forradalom valamennyi polgári államférfia közül: bizalmat gerjesztő, s egyszersmind tiszteletet parancsoló ember volt.” Ez a jellemzés pontosan ráillik az 1956-os forradalom Bibó Istvánjára. Pedig Görgei Artúr tábornok írta Csány Lászlóról, akivel mint a feldunai hadsereg kormánybiztosával nemegyszer összezördült. Ennek dacára senki sem állt ki úgy Görgei mellett Kossuthnál, mint Csány. 1849. augusztus 6-án a kormányzó által favorizált Bem helyett, Csány Görgei Artúrt látta volna inkább a fővezéri poszton.

Amikor Görgei a fegyverletételre készült, Csány nem követte miniszter társait Törökország felé, hanem a hadsereggel maradt. Pedig maga Görgei is kérte, hogy meneküljön. Nevelt fiának, Schmiedegg Károlynak írt búcsúlevelében is szól arról, hogy miért nem hagyta el az országot:

„...megszökhettem volna, úgy mint a többi miniszterek, de én a szökést éppen úgy, mint az öngyilkosságot gyávaágnak tartom, ha használni nem bírtam hazám ügyének, annak tudok mártírja lenni.”

Intelmül hozzát teszi: „A politikát eddig sem szeretted, és igazad volt, ne avatkozzál abba soha, az az élet nyugalmát elrabolja. Folytasd gazdaságodat, és nősüljél meg, kedves barátom, bizony-bizony mondom, ha van földi boldogság, úgy azt csak a házi, nyugalmas, családi élet nyújthatja.”

A családi élet boldogsága az agglegény Csányval ellentétben Bibó Istvánnak megadatott.

Csányt az őt elfogó oroszok augusztus végén adták át a császári hatóságoknak. Szeptember 26-án állították hadbíróóság elé, s másnap felségárulás vádjával mondják fejére a halált.

Bibó István bírósági tárgyalása egy hétig tartott. 1958. augusztus 2-án ítélték életfogytiglani börtönre. Hogy nem kötél általi halálra, az talán Nehru, indiai köztársasági elnök közbenjárásának s a Nagy Imréék kivégzését követő világ-felháborodásnak köszönhető.

Feltűnő a rokonság a két szabadságharc leverését követő politikai perek jellege között. Ezt nem azok bosszúszomja, hanem koncepciózus volta adja. 1849 őszén a magyar politikai elit lefejezése és a társadalom megfélemlítése, Magyarország megtörése volt a cél. 1848. október 3-án a magyar országgyűlés törvénytelen felosztása napján az uralkodó közkegyelmet hirdetett az addigi politikai cselekedetekért. Vagyis október 3. előtti tetteiért elvileg senkit se lehetett volna felelősségre vonni. Ennek ellenére Csány László egész működését „egységes egészként” tárgyalták. Ennél is szembeszökőbb, szinte a XX. századi totalitárius rendszerek politikai bírósági eljárásaira emlékeztet Batthyány Lajos miniszterelnök pere. Ő ugyanis október 3. után tényleg alig játszott politikai szerepet. Mivel a magyar országgyűlés október 3-i feloszlata törvénytelen volt, Csány joggal védekezett azzal, hogy ő hazája és törvényes király iránti kötelességét

teljesítette, hozzátéve, hogy ártatlan, és az ő lelkiismerete tiszta. A hadbíróóság elnöke erre – a legenda szerint – e szavakkal akarta Csányba fojtani a szót: Batthyány is ezt mondta, mégis szemétdombra került. Csány riposztjára, miszerint „Az is a hazám földje”, már nem tudott mit válaszolni.

Csány Lászlót 1848. október 10-én akasztották fel báró Jeszenák Jánossal, Nyitra megye főispánjával, Nyitra és Esztergom megye kormánybiztosával együtt. Az 1849-ben és 1850-ben kivégzettek és bebörtönzöttek zöme a reformkori változások hajtómotorját alkotó, hazafias érzületű magyar nemesek és arisztokraták közül került ki. Mi sem természetesebb, hogy a Kádár vérbíróóságai által kivégzettek többségét – a proletárinternacionalizmus leghívebb támaszainak hirdetett – munkások alkották.

Pálffy János, a Marczius Tizenötödike főszerkesztője így jellemezte Csány Lászlót: „Törhetetlen lelki erővel roncsolt testben, munkálva mindig zajtalanul és szerényen, de vaseréllyel, nélkülözve kényelmet, ápolást, szükségét, túrva fáradalmat, sanyart hallgatagon, buzdítva példája által, fenyítve szelíden vagy szigorúan. ... Csány László egyike azon ritka s korunkban már alig föllelhető határozottan jellegzett római jellemeknek, melyeknek haza és becsület mindenök, s melyek előtt barát és ellenség kénytelen tisztelettel meghajolni. Csány egy nagyszerű republikánus jellem, e magasztos ősalakok minden erényeivel. Az ily férfit csak rendkívüli idők s viharos belrázkódás emelheti felszínre mint gyöngyöt s mint vigaszt az emberiségre, ellentétül azon tömérdék szeméért és salakért, melyet ugyanazon hullámjáték korbácsol fel a féketépett szenvedélyek tengermedréből.”

Pálffy mintha Bibó Istvánt is jellemezte volna e sorokkal.

Csodálatos mandarin (rézkarc)